

بررسی تحقق‌پذیری حکمروایی خوب شهری با تأکید بر نقش نهاد شهرداری (مورد مطالعه: شهر تبریز)

غزال معینیان میانداوآب: کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بناب، بناب، ایران
 نسیم برنجی: کارشناس ارشد طراحی شهری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، تبریز، ایران

چکیده

مسائلی همچون رشد روز افزون جمعیت شهری، شهری شدن جوامع، جهانی شدن و ضرورت پاسخگویی و شهروندمداری، مدیران و تصمیم‌گیران را به سوی بهره‌گیری از روش‌های مطلوب در زمینه مدیریت شهری سوق داده است؛ یکی از روش‌های مطرح در این زمینه حکمروایی خوب شهری است. بر پایه اصول و اهداف حاکم بر حکمروایی خوب شهری دولت‌ها به تنهایی قادر به پاسخگویی نیازهای جدید نیستند و ضروری است با افزایش انعطاف و قابلیت‌های خود از طریق جذب نیروهای فعال در نهادهای عمومی و درگیر نمودن شهروندان در مراحل تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری به عنوان ذینفعان اصلی، توان پاسخگویی به نیازهای جدید را افزایش دهند. بطور کلی این الگوی جدید از طریق بهره‌گیری از ظرفیت‌های جامعه در بخش‌های دولتی، خصوصی و مدنی و نیز با تقویت توان سازمانی، ارائه خدمات مطلوب را محقق خواهد نمود. از اینرو این پژوهش در پی بررسی تحقق‌پذیری حکمروایی خوب شهری با تأکید بر نقش نهاد شهرداری در شهر تبریز می‌باشد. در این راستا تدوین سازوکار بررسی و سنجش وضعیت مدیریت مطلوب شهری در شهرداری تبریز بر اساس شاخص‌های حکمروایی خوب شهری بعنوان مساله اصلی این پژوهش به شمار می‌آید. که با استفاده از روش توصیفی-همبستگی به آن خواهیم پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شهر تبریز در گرداب مدیریت بخشی و سلولی و نگرش از بالا به پائین گرفتار گردیده است و از مدیریت ناکارآمد، ضعف ساختاری و نهادی در اداره امور شهر رنج می‌برد و مسئولان و سازمان‌های درگیر در اداره امور شهر جهت بهبود این وضعیت و برون رفت از وضعیت فعلی می‌بایست با به حداقل رساندن و کاهش نقاط ضعف در امر مدیریت و کنار گذاشتن تعصبات طایفه‌ای و در نهایت مشارکت‌گرایی شهری، زمینه حکمروایی خوب شهری را در این شهر فراهم آورند.

کلمات کلیدی: حکمروایی، حکمروایی خوب شهری، شهرداری، شهر تبریز

مقدمه

حکمرمایی نظام به هم پیوسته‌های متشکل از حکومت و جامعه است. حکمرمایی شهری نقش نهادهای مدنی را به عنوان مدافع حقوق شهروندی و تقویت کننده مشارکت مردمی برای اثرگذاری بر سیاست‌گذاری‌های عمومی، نقش بخش خصوصی به عنوان عامل تولید در تقویت سرمایه‌گذاری‌ها و رشد تولید ناخالص ملی به منظور افزایش درآمد سرانه و پویایی اقتصاد و بازار و ایجاد رفاه نسبی، و در نهایت نقش دولت به عنوان تسهیل کننده فعالیت‌های عمومی در فراهم‌سازی محیطی برای توسعه پایدار به منظور ایجاد ثبات و توسعه عدالت اجتماعی در جامعه، را تسهیل می‌کند. نظام مدیریت شهری مانند دیگر نهادها در تبادل و تعامل با جامعه و شهروندان معنا پیدا می‌کند.

دخالت مردم در امور شهری از اصیل‌ترین شیوه‌های رشد ملی به شمار می‌رود، تجربه سودمند و شوق انگیز محلی در اداره امور جمعی، رغبت مردم را برای پرداختن به کارهای بزرگتر ملی تحریک می‌کند و آنان با تکیه بر نتایج سودمندی که از مشارکت محلی به دست می‌آورند، به مشارکت‌های بزرگ ملی کشور راغب می‌گردند (طوسی، ۱۳۸۰: ۶). با پیش بینی استقرار بیش از ۶۶ درصد جمعیت جهان در شهرها تا سال ۲۰۲۰ میلادی، جهان در حال تبدیل به جهانی شهری است. از این رو مدیریت شهری در آینده به طور اعم و در قرن ۲۱ به طور اخص، درگیر نوعی چالش خواهد بود؛ چالشی که خود تابعی از تغییر و تحولات فناورانه، جمعیتی، اقتصادی، سیاسی و بین‌المللی محسوب می‌گردد.

شدت یافتن روز افزون مقیاس و گستردگی و نیز پیچیدگی مسائل شهرها و همچنین آشکار شدن بی‌کفایتی سیستم‌های سنتی بروکراتیک و تصمیم‌گیری بالا به پایین، سبب شده است گرایشی به سوی سیستم‌هایی بوجود آید که در آن تصمیمات بزرگ و کوچک با اشتراک بین صاحبان منافع شهری اتخاذ شوند. از این رو امروزه رویکرد «حکمرمایی خوب شهری» را به عنوان اثر بخش‌ترین، کم هزینه‌ترین و پایدارترین شیوه اعمال مدیریت معرفی نموده‌اند. یکی از جنبه‌های مهم نظریه حکمرمایی خوب شهری، همان بعد مشارکت است چرا که اصل و بنیان نظریه مذکور بر «حکومت مردمی» استوار است. یعنی حکومتی که مردم اداره امور را بر عهده خواهند داشت (Dekker & Kempen, 2004: 43).

شهر تبریز همانند سایر شهرهای کوچک کشور شیوه مدیریتی متمرکز و از بالا به پایین دارد از این رو اصلاح و بازنگری در نظام مدیریت شهری تبریز با توجه به تحولات ساختاری و وجود دیدگاه‌های نوین مطرح شده در زمینه مدیریت شهری بطور جدی مورد تأیید بوده و ضمن مطابقت با رویکردهای نوین باید مطابق با شرایط موجود در این شهر از رهیافت‌های موثر برای بهبود مدیریت شهری در این شهر بهره برد تا بتوان به مقوله حکمرمایی شهری که طی سالیان اخیر مطرح شده است با تأکید بر توسعه عادلانه دست یافت. نوشتار حاضر، به بررسی اهدافی چون شناسایی الگوی حکمرمایی شهری و ویژگی‌های و ضرورت‌های آن در سطح نظری، الزامات کارکرد نظری الگوی مذکور در مدیریت شهری، سنجش وارزیابی نظام فعلی مدیریت شهری تبریز از دیدگاه الزامات الگوی حکمرمایی شهر می‌پردازد.

اهداف پژوهش

اهداف اصلی: نقش شهرداری تبریز از یکسو به عنوان یکی از عناصر کلیدی در استقرار حکمرمایی خوب شهری و از سوی دیگر در استمرار نظام سنجش و ارزیابی وضعیت کلانشهر تبریز حائز اهمیت می‌باشد. از اینرو هدف اصلی این پژوهش در موارد زیر قابل بیان است:

- تبیین نقش شهرداری در تحقق حکمرمایی خوب شهری.
- سنجش مداوم شاخص‌های حکمرمایی خوب شهری به منظور بهبود و ارتقای آن در سازمان شهرداری تبریز.

اهداف فرعی

- شناسایی و بومی سازی الگوی حکمرمایی خوب شهری برای کلانشهر تبریز.
- ارزیابی وضعیت موجود مدیریت شهری تبریز از نگاه شاخص‌های حکمرمایی خوب شهری در این شهر.
- طراحی سامانه پایش دائمی شاخص‌های حکمرمایی خوب شهری در تبریز.
- ارائه راه کارهای ارتقاء حکمرمایی خوب شهری در تبریز با تأکید بر نقش شهرداری تبریز.

۳- پیشینه بحث حکمرمایی خوب شهری

بانک جهانی، ابداع کننده واژه حکمرمایی و توسعه دهنده این مفهوم است. ریشه‌های نظری این موضوع به کارهایی که افرادی مانند مک لالین در انگلستان انجام داده‌اند برمی‌گردد. در دهه ۶۰ موضوع مشارکت در انگلستان مطرح شد و پس از آن در دهه ۷۰ کمیسیون اسکفینگتن مأمور شد که در مورد گسترش مشارکت در جوامع شهری، فعالیت کند. در همین زمان، مک لالین جزء اولین افرادی بود که مفهوم "Governance" را مطرح کردند. از نظر او حکومت‌های شهری و محلی به بن بست رسیده بودند، چون رابطه آنها با سازمان‌های مدنی، مردم و اقشار اجتماعی قطع شده بود. این قطع ارتباط با مردم و ناکارایی آنها، انتظارات تازه-ای را از سوی مردم به دنبال داشت. در حقیقت، مردم انتظار داشتند که بتوانند در اداره جامعه، مشارکت فعال‌تری داشته باشند و گروه‌های داوطلب و بخش خصوصی، می‌خواستند در این امور سهیم شوند.

در اواخر دهه ۱۹۸۰، پس از یک دهه سیاست‌های تعدیل اقتصادی ساختاری در بسیاری از کشورهای آفریقایی، بانک جهانی به این نتیجه رسید که حکمرانی، موضوع اساسی در راهبرد توسعه کشورهای است که عملکردشان ضعیف است. به عبارتی بانک جهانی در مطالعات سال ۱۹۸۹ دریافت که حکمرانی - شیوه مدیریت و اداره کشور یا رابطه شهروندان با حکومت کنندگان - موضوع محوری توسعه است. پس از آن سازمان ملل در دومین کنفرانس مربوط به سکونت‌گاه‌های انسانی، در سال ۱۹۹۶ استانبول، شعار خود را «فعالیت جهانی برای حکمرمایی خوب شهری» قرار داد و تأکید کرد که شهرهای جهان می‌بایست در جهت استقرار حکمرمایی شهری قدم بردارند (برک پور، ۱۳۸۵: ۵۰).

تجربه نشان داده است که مشارکت مردمی در اداره امور شهری باعث بهبود کارایی، تخصیص هزینه به‌سوی اولویت‌های اجتماعی و پروژه‌های زیر بنایی می‌گردد. مشارکت مردمی که نوعی تمرکزگرایی در اداره امور می‌باشد؛ باعث افزایش توسعه انسانی و عامل برابری و تحقق عدالت اجتماعی- سیاسی می‌گردد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۱: ۱۳۴). امروزه اهمیت و ضرورت مشارکت در انجام امور به منظور افزایش کیفیت، کاهش هزینه‌ها، افزایش بهره‌وری، سهیم کردن شهروندان در پذیرش مسئولیت، فراهم سازی نیروی انسانی و مالی برای شهرداری‌ها، کاهش بار تصدی‌گری سطوح ملی نسبت به برنامه‌های محلی و افزایش شهروندان آگاه بر کسی پوشیده نیست. مشارکت مردم در روند تصمیم‌گیری شهری یکی از عناصر اصلی حکومت مردمی بوده و افزایش مشارکت مردم در امور شهری می‌تواند در

ایجاد تعادل شهری نقش ارزنده‌ای را ایفا نماید. این موارد نشان می‌دهد که در جهان آشفته و زندگی پیچیده شهری، بدون همکاری و مساعدت‌های مردمی، نمی‌توان به توسعه شهری مطلوب و پایداری دست یافت. در واقع مشارکت شهروندان، موتور محرکه مدیریت شهری است. لذا ایجاب می‌کند که افراد جامعه در تمامی امور شهری، همکاری فعال و گسترده‌ای را دنبال کرده و با مشارکت فعال در جامعه، خواسته‌های مشروعشان را تحقق بخشند (ربانی و همکاران، ۱۳۸۶: ۴؛ حبیبی و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۴: ۱۵).

معرفی محدوده مورد مطالعه

تبریز (درباره این پرونده تلفظ راهنما*اطلاعات) کلانشهری در منطقه آذربایجان ایران و مرکز استان آذربایجان شرقی است. این شهر، بزرگ‌ترین قطب اقتصادی منطقه آذربایجان ایران و مناطق آذری‌نشین بوده و مرکز اداری، ارتباطی، بازرگانی، سیاسی، صنعتی، فرهنگی و نظامی این منطقه شناخته می‌شود. در سال ۱۳۹۵ خورشیدی، جمعیت تبریز بالغ بر ۱۰۵۵۸۰۶۹۳ نفر بوده است. اکثریت ساکنان تبریز آذربایجانی بوده و به زبان ترکی آذربایجانی با لهجه تبریزی سخن می‌گویند؛ البته برخی اسناد تاریخی نشان می‌دهد که تا سده یازدهم هجری، زبان آذری - شاخه‌ای از زبان‌های ایرانی - در این شهر تکلم می‌شده است.

تبریز در طول تاریخ خود با فراز و فرودهای بسیاری روبه‌رو بوده است. تاریخ این شهر، اشغال توسط بیگانگان و حوادث جانکاه طبیعی از جمله زمین‌لرزه‌های مهلک را تجربه کرده است. سنگ بنای تبریز کنونی به دوران اشکانی و ساسانی برمی‌گردد. این شهر در طول حکومت ۴۰۰ ساله خاندان «زّوادی» و اسکان قبیله عرب «زّود» به شکوفایی رسید. تبریز یکی از طویل‌المدت‌ترین پایتخت‌های ایران بوده است. این شهر پایتخت سیاسی ایران در زمان اتابکان، خوارزمشاهیان، ایلخانان، چوپانیان، جلایریان، قراقویونلوها، آق‌قویونلوها، صفویان و ولیعهد نشین ایران در دوره قاجاریان بوده است. اوج شکوفایی تبریز مربوط به دوره ایلخانان است که در این زمان، پایتخت قلمرویی پهناور از نیل تا آسیای مرکزی بود.

این شهر در سال ۱۵۰۰ میلادی و در زمان پایتختی صفویان به‌عنوان پنجمین شهر پرجمعیت جهان شناخته می‌شد و جمعیتش با استانبول - پایتخت امپراتوری عثمانی - برابری می‌کرد. تبریز مجدداً در دوره قاجار به شکوفایی رسید؛ به طوری که در این دوره به‌عنوان مهم‌ترین و پیشروترین شهر ایران شناخته می‌شد. در دوران معاصر نیز این شهر یکی از مراکز مهم اقتصادی و صنعتی در سطح کشور محسوب می‌شود. این شهر در دو سده اخیر، مبدأ بسیاری از تحولات اجتماعی، فرهنگی و صنعتی در ایران بوده است؛ به طوری که این شهر مانع خاموشی انقلاب مشروطه در ایران شد و نقشی کلیدی در تحولات بعدی کشور همچون انقلاب ۱۳۵۷ ایران - و روند مدرنیته شدن کشور داشته است.

روش شناسی تحقیق

نوع تحقیق حاضر کاربردی - توسعه‌ای و روش آن توصیفی - همبستگی بوده که با بهره‌گیری از ابزار پیمایش انجام شده است. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شده است. حجم نمونه در این تحقیق ۳۰۰ نفر از شهروندان شهر تبریز انتخاب شده‌اند. به منظور بررسی میزان مشارکت و سایر عوامل از طیف پنج‌گزینه‌ای مقیاس لیکرت (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) استفاده گردید و جهت تجزیه و تحلیل نهایی اطلاعات پرسشنامه از نرم افزار SPSS استفاده شد. برای بررسی پایایی گویه‌ها و شاخص‌های مربوطه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. پس از تکمیل، پاسخ‌ها جمع‌بندی و ارزیابی شده و در نهایت از طریق نرم افزار SPSS ضریب آلفای کرونباخ برای آن‌ها محاسبه گردیده است، که بر اساس آن میانگین ضریب مذکور برای تمام شاخص‌ها به میزان ۰.۸۸ محاسبه گردید. که ضریب فوق‌بیانگر اعتبار قابل قبولی برای پرسشنامه می‌باشد. جدول شماره (۱) ضرایب مذکور را به صورت جزئی تر نشان می‌دهند.

جدول (۱): مدل تحلیلی تحقیق: شاخص‌ها و گویه‌های حکمرانی خوب شهری

شاخص‌ها	گویه‌ها	ضریب پایایی هر شاخص	ضریب پایایی کل
حکمرانی خوب شهری	شفافیت	میزان آگاه‌سازی مردم میزان صداقت مدیران شهری میزان عملی شدن وعده‌های مدیران	۰.۸۷
	کارایی و اثر بخشی (رضایتمندی اجتماعی)	مشارکت مردمی دموکراتیک کردن امور شهرها بهبود روش‌ها و بومی کردن فعالیت‌ها سرمایه‌گذاری با ابتکار برای شهرها	۰.۷۸
	رعایت قانون	میزان مقاومت مدیران شهر در برابر تخلف میزان پایبندی مدیران شهر در عدم جانبداری از خواص میزان آگاهی مدیران شهر از حقوق شهروندی میزان پایبندی شهروندان به قوانین	۰.۷۸
	پاسخگویی	میزان اعتراض مردم به عدم تشریح برنامه‌ها پاسخگویی شوراها و تشریح برنامه‌ها پاسخگویی شوراها، تشریح برنامه‌ها	۰.۷۵
	مسئولیت پذیری	میزان دقت مدیران شهری برای انجام وظایف صلاحیت مسولین جهت اخذ مسولیت میزان واگذاری امور به شهروندان استفاده از آموزش برای آگاه‌سازی شهروندان	۰.۷۲
			۰.۸۸

فرضیه‌های تحقیق

- به نظر می‌رسد میزان مسولیت‌پذیری مدیران شهر تبریز در سطح بالایی قرار دارد.
 - به نظر می‌رسد میزان پاسخگویی مدیران شهر تبریز به شهروندان در سطح بالایی قرار دارد.
 - به نظر می‌رسد میزان کارایی مدیران شهری تبریز از نظر شهروندان در سطح بالایی قرار ندارد.
 - به نظر می‌رسد معیار شفافیت در فعالیت‌های مدیران شهری تبریز در سطح بالایی قرار ندارد.
- به نظر می‌رسد قانونمداری مدیران شهری تبریز در سطح بالایی قرار دارد.

مبانی نظری پژوهش

۱- تعریف حکمروایی

هر چه ماهیت اتفاقات در شهرها پیچیده‌تر می‌شود، باید مشی مدیریت آنها نیز پیچیده‌تر شود. بانک جهانی (STOWE) در مطالعات سال ۱۹۸۹ دریافت که حکمروایی، شیوه مدیریت اداره کشور یا رابطه شهروندان با حکومت کنندگان با موضوع محوری توسعه است. پس از آن سازمان ملل در دومین کنفرانس مربوط به سکونت‌گاه انسانی در سال ۱۹۹۶ در استانبول تأکید کرد که دولت‌ها در جهت استقرار حکمرانی شهری در شهرهای جهان قدم بردارند و شعار خود را «فعالیت جهانی برای حکمرانی شهری پسندیده» قرار دهند (برک پور، ۱۳۸۶: ۴۹۱). بر اساس تعریف برنامه عمران سازمان ملل، حکمرانی خوب عبارت است از: مدیریت امور عمومی بر اساس حاکمیت قانون، دستگاه قضایی کارآمد و عادلانه و مشارکت گسترده مردم در فرایند حکومتداری.

پس از آن مفهوم جدید حکمرانی خوب در سمینارها و همایش‌های متعددی مورد بررسی قرار گرفت و از سال ۲۰۰۰ بانک جهانی هر ساله گزارشی در مورد فعالیت‌ها و همکاری‌های این بانک با کشورهای مختلف با عنوان «اصلاح نهادهای عمومی و تقویت حکمرانی» منتشر کرده‌است (ترابی، ۱۳۸۳: ۱۵۰). در حکمرانی خوب قواعد حکومتی که به وسیله آنها می‌توان کارکردهای سنتی حکومت را هدایت کرد به خوبی مستقر و درک شده‌اند (Daniel, 2009p: 285). در مقام تعریف، حکمرانی شهری نوعی فرایند و ارتباط میان حکومت شهری و شهروندان است که هم حکومت شهری و هم جامعه مدنی را در برمی‌گیرد و بر حقانیت و تقویت عرصه عمومی تأکید دارد (برک پور، ۱۳۸۶: ۴۹۱). حکمرانی خوب مستلزم آن است که حکومت خود را با عاجل‌ترین و ثمربخش‌ترین وظایف محدود کند و فراتر از توانایی‌ها و منابع تجهیز شود. این یعنی همکاری نزدیک با جامعه مدنی در تمام شکل‌های آن، با گروه‌های محلی، با سازمان‌های غیر دولتی، با دسته‌های مذهبی، با فعالیت‌های موسوم به خودیاری و نیز با افرادی که خواهان بهبود تأمین کالاهای جمعی هستند، یا می‌خواهند شبکه‌هایی میان افرادی که نیاز به کمک دارند و کسانی که مایل به یاری هستند، ایجاد کنند (Hall, 2002: 87). چهار رکن اصلی حکمروایی شایسته عبارتند از:

- بخش عمومی و دولت که وظیفه هدایت و راهبری و برقراری حاکمیت قانون را به عهده دارد.
- بخش‌های خصوصی که عهده دار ایجاد اشتغال، درآمد، تولید، تجارت و وظیفه کسب و کار را بر عهده دارند.
- جامعه مدنی که فراهم کننده فرصت ابراز وجود مردم و شهروندان است.
- سازمان‌های محلی که وظیفه بسیج، سازماندهی و اعمال فرهنگ‌های بومی را به عهده دارد.

حکمروایی، یک گام جلوتر از حکومت است. حکومت، یک نهاد است در صورتیکه حکمروایی، یک فرآیند تعاملی است که میان نهاد رسمی حکومتی و عناصر دیگر، شکل می‌گیرد و سیاست‌ها و تصمیم‌ها از دل این تعامل بر می‌خیزد. در ادامه راه، این فرآیند می‌تواند به یک نهاد تثبیت شده تبدیل شود که توانایی اداره جامعه را داشته باشد (اطهاری، برک پور، کاضمیان و مهدیزاده، ۱۳۸۶: ۱۲). حکمروایی خوب شهری تضمین می‌کند که دیدگاه‌های اقلیت‌ها مورد توجه قرار گیرد و صدای آسیب‌پذیرترین اقشار اجتماع در تصمیم‌سازی‌ها شنیده شود. همچنین حکمروایی خوب شهری به نیازهای حال و آینده جامعه پاسخ می‌دهد (فرزین پاک، ۱۳۸۳: ۷۰).

۲- شهروندی

شهروندی همانطور که روشن است از مشتقات شهر است. شهروندی را قالب پیشرفته «شهروندی» می‌دانند. به باور برخی از کارشناسان، شهروندی‌ها هنگامی که به حقوق یکدیگر احترام گذارده و به مسئولیت‌های خویش در قبال شهر و اجتماع عمل نمایند به «شهروند» ارتقاء یافته‌اند. شهروندی تا پیش از این در حوزه اجتماعی شهری بررسی می‌شد اما پس از آن شهروندی مفاهیم خود را به ایالت و کشور گسترش داده است. شهروندی یک موقعیت عضویت است که شامل مجموعه‌ای از حقوق، وظایف و تعهدات است و بر برابری، عدالت و استقلال دلالت دارد. شهروندی عضویت فعال یا غیر فعال فرد در دولت با حقوق جهانی معین و برابری در تعهدات در سطح مشخص شده است. شهروندی جایگاهی اجتماعی است که در رابطه با دولت با سه نوع حق شامل حقوق مدنی - حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی همراه است؛ شهروندی منزلتی را نشان می‌دهد که با قانون اعطا می‌شود. در عین حال، این مفهوم نشان می‌دهد که افراد به اعتبار جایگاهشان در اجتماع یا واحد سیاسی دارای حقوقی هستند. بر اساس این رویکرد، چون افراد در زندگی مشترکی سهیم می‌شوند، پس دارای حقوق و وظایفی نیز هستند. از این رو به سبب همان زندگی مشترک، خواه در فعالیت اقتصادی یا امور فرهنگی و تعهد سیاسی، همگان از لحاظ اخلاقی نسبت به یکدیگر وظایفی دارند. شهروندی بیش از آنکه یک نظریه باشد، مفهومی است که به شرایط مشارکت کامل در یک جامعه رسمیت می‌دهد (لطفی و همکاران، ۱۳۸۸).

۳- مدیریت شهری

مدیریت به معنای برنامه‌ریزی، سازماندهی، نظارت و ایجاد انگیزش است. چنانچه شهر به مثابه یک سازمان قلمداد گردد لازم است که در راس آن و به منظور اداره امور شهر از فنی استفاده گردد که مدیریت شهری نام دارد. مدیریت شهری باید برای شهر، برنامه‌ریزی‌هایی را به انجام برساند، فعالیت‌های شهری را سامان دهد و بر فعالیت‌های انجام شده نظارت کند و حتی برای انجام بهینه امور، انگیزش ایجاد نماید (شبیعه، ۱۳۸۲: ۳۹). روشن است که مشخصات و ساختارهای نهادهای قانونی اداره کننده شهر از کشوری به کشور دیگر تفاوت دارد و هر جامعه‌ای با توجه به ساختار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود تعریف یا تلقی خاصی از مدیریت شهری دارد. مدیریت شهری به تمامی نهادها، سازمان‌ها و افرادی گفته می‌شود که به صورت رسمی یا غیر رسمی در فرآیند مدیریت شهر اثرگذار هستند. پس مدیریت شهری فقط شهرداری و شورای شهر نمی‌باشد و هر عنصری که به شکلی در فرآیند مدیریت شهر اثر دارد در این حیطه قرار دارد.

۸- تفاوت حکومت شهری و حکمروایی شهری^۱

حکومت و حکمروایی دو الگوی متفاوت در شیوه اداره شهرها هستند. تفاوت این دو ایده در میزان قدرت، نفوذ و صلاحیت سه عنصر دولت، بخش خصوصی و بخش مردمی (جامعه) در جامعه شهری است (Dekker, 2004:158) در تعریف نظری، حکمروایی، یک گام جلوتر از حکومت است. حکومت، یک نهاد است در صورتی که، حکمروایی یک فرایند تعاملی است که میان نهاد رسمی حکومتی و عناصر دیگر شکل می‌گیرد (اطهاری و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۶۰). با توجه به مفاهیم ذکر شده در دو حوزه حکومت و حکمروایی، جدول ذیل تفاوت اصلی میان این دو مفهوم را نمایان می‌سازد (برک پور، ۱۳۸۶: ۴۹۶).

جدول (۲): مقایسه ویژگی‌های اصلی حکومت و حکمروایی

معیارهای مقایسه	حکومت	حکمروایی
بازیگران	تعداد بسیار محدود مشارکت کنندگان عوامل اجرایی اساساً دولتی	تعداد بسیار زیاد مشارکت کنندگان بازیگران بخش خصوصی و عمومی
کارکردها	مشاوره‌های صورت نمی‌گیرد هیچ همکاری در صورت بندی سیاست‌ها و اجرای آنها صورت نمی‌گیرد	انجام مشاوره همکاری تا حد امکان در صورت بندی و اجرای سیاستها
ساختار	مرزهای بسته عضویت غیر اداری	مرزهای بسیار باز عضویت داوطلبانه (اداری)
قراردادهای تعامل	اقتدار سلسله مراتبی، راهبری متصل از بالا تعامل خصمانه/ روابط متضاد برخورد غیر رسمی پنهان کاری	مشاوره افقی/ تحرک درونی توافق بر سر سرنوشت‌های تکنوکراتیک/ روابط تعاونی برخورد بسیار غیر رسمی باز بودن (شفافیت)
توزیع قدرت	آزادی عمل بالای دولت از جامعه (هدایت شده) تسلط دولت گروه‌های ذی نفع جامعه هیچ نفوذی در دولت ندارد هیچ تعادل با همزیستی بین بازیگران وجود ندارد	آزادی عمل اندک دولت از جامعه (خودسازمانده) تسلط پراکنده دولت گروه‌های ذی نفع، نفوذ پراکنده‌ای در دولت دارند و تعادل و همزیستی بین بازیگران وجود دارد.

(منبع: UNDP, 2002, P: 6)

جدول (۳): اصول و شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

مشارکت	تمامی شهروندان بایستی مستقیماً «با از طریق نهادهای میانجی در فرایند تصمیم‌گیری شرکت داشته باشند که چنین مشارکتی بر مبنای آزادی بیان و آزادی انجمن‌ها صورت می‌گیرد.»
شفافیت	باینگر ایجاد اعتماد متقابل بین حکومت و مردم از طریق تأمین اطلاعات با تضمین دسترسی آسان به اطلاعات لازم و کافی.
قانون مداری	منظور اجرای قوانینی است که برای همه سودمند و ضروری است بدون استثناء گذاشتن میان هر یک از شهروندان، ضمن توجه به حقوق پایه انسانی و ملاحظه ارزش‌های متداول جامعه.
پاسخگویی	پاسخگویی از طریق فرایندهای انتخاب صاحبان قدرت و همین‌طور از طریق رویه‌هایی تعیین می‌گردد که بدان طریق، فرایند تصمیم‌سازی عمومی و نتایجی که آنها به وجود می‌آورند در راستای تعاملات عمومی مورد حمایت قرار می‌گیرند.
عدالت	تأکید بر فراهم آوردن فرصت‌های برابری برای شهروندان جهت بهبود رفاه بدون تبعیض میان آن‌ها.
مسئولیت پذیری	دلالت بر افزایش حساسیت مدیران حکومتی نسبت به خواسته‌های عمومی دارد.
چشم انداز نظارت	داشتن استراتژی مشخص و نگاه راهبردی جهت نیل به پایداری، توسعه و پیشرفت مناطق با مشارکت شهروندان از طریق فراهم آوردن حس مالکیت و مسئولیت پذیری بین آن‌ها. افزایش تلاش‌های نظارتی در اقدامات حکومتی و فرایندهای توسعه با مشارکت بخش خصوصی و عموم مردم.
کارآیی و اثربخشی	تضمین اعطای خدمت به عموم مردم با مصرف بهینه و عاقلانه منابع در دسترس.
تخصص گرایی	تأمین آسان و سریع خدمات ضروری از طریق افزایش ظرفیت و شرایط اخلاقی مدیران.

(منبع: UNDP, 2002, P: 3)

۹- یافته‌های تحقیق

۹-۱- یافته‌های توصیفی پژوهش

مبانی دموگرافیک تحقیق: بر اساس مطالعات میدانی صورت گرفته ۶۱ درصد از پاسخ دهندگان را مردان و ۳۹ درصد از آنها را زنان تشکیل می‌دهند. ۶۲ درصد افراد پاسخگو مجرد و ۳۸ درصد متأهل بوده‌اند. از نظر سن، بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ سال است. میانگین سنی پاسخگویان ۳۲ سال است که نشان از جوانی جامعه آماری تحقیق دارد. از لحاظ تحصیلات مقطع دیپلم با ۳۷ درصد، نمای جامعه مورد مطالعه را تشکیل می‌دهد.

۹-۲- یافته‌های استنباطی پژوهش

۹-۲-۱- مسئولیت پذیری

^۱ -Urban Governance

آزمون فرضیه: به نظر می‌رسد میزان مسولیت پذیری مدیران شهر تبریز در سطح بالایی قرار دارد.

شهروندی مفهومی است که با مسولیت و مسولیت پذیری احاد جامعه همراه است. در جامعه مدنی، شهروند دریافته است که بی‌مسولیتی انسان‌های پیرامونی، او را در مسیر پر نوسانی قرار می‌دهد و چنانچه خود نیز نسبت به پدیده‌های پیرامونی بی‌مسولیت باشد محیط زندگی خود و دیگران را دچار آسیب می‌کند. زیباترین احساس خوشایند در مقوله شهروندی، تلاش برای همکاری و تعاون و بار مسولیت خود و دیگران را به دوش کشیدن است (فتحی، ۱۳۸۵: ۹۷). این معیار بر مسؤل بودن و به عبارت دیگر، حساب پس دادن مسؤلان و تصمیم گیران در قبال شهروندان استوار است.

بنابراین وجود سازو کارهایی برای پاسخ‌گویی مسؤلان ضروری است. با توجه به اینکه مقدار p-value بدست آمده از آزمون پیرسون برابر با ۰/۰۰۰ و از میزان سطح معنی داری آزمون (a=۰/۰۱) کمتر بوده، بنابراین فرضیه فوق مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. نتایج توصیفی تحقیق (جدول ۲) نیز نشانگر پایین بودن میزان رضایت شهروندان از عملکرد مدیران شهری در ارتباط با مسولیت پذیری به عنوان یکی از فاکتورهای حکمروایی خوب شهری می‌باشد. اصولاً در شرایطی که مدیران شهری مسولیت فعالیت‌های انجام شده را بر عهده نگیرند یک نوع بدبینی و دل‌سردی نسبت به مدیریت شهری در شهروندان ایجاد می‌گردد، که این امر متعاقباً مانع از مشارکت بهینه آن‌ها در امور شهری می‌گردد.

جدول (۴) - میزان رضایت شهروندان از مسولیت پذیری مدیران شهری

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	عدم مسولیت پذیری
درصد	درصد	درصد	درصد	درصد
۱۰	۱۲	۲۱	۳۱	گویه‌های مرتبط با شاخص مسولیت پذیری
۱۵	۸	۲۶	۲۱	میزان دقت مدیران شهری برای انجام وظایف
۱۰	۱۸	۲۰	۲۹	صلاحیت مسؤلین جهت اخذ مسولیت
۲۸	۴	۲۱	۳۰	میزان واگذاری امور به شهروندان
				استفاده از آموزش برای آگاه‌سازی شهروندان برنامه‌ها

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۷)

۹-۲-۲- پاس‌گویی: ۱

آزمون فرضیه: به نظر می‌رسد میزان پاس‌گویی مدیران شهر تبریز به شهروندان در سطح بالایی قرار دارد.

پاس‌گویی از مقتضیات حکمروایی خوب است. نه تنها موسسات دولتی، بلکه بخش خصوصی و سازمان‌های جامعه مدنی نیز بایستی پاس‌گویی عموم و همچنین موسسات ذی نفع باشند. اینکه چه کسی به چه کسی پاس‌گویی است بسته به اینکه تصمیم‌ها یا عملکردها در داخل سازمان یا موسسه باشد و یا خارج از آن، متغیر است. در حالت کلی، سازمان‌ها یا موسسات پاس‌گویی افرادی‌اند که از تصمیم‌ها یا عملکردهای آنها تأثیر می‌پذیرند. پاس‌گویی نمی‌تواند بدون شفافیت و رعایت قوانین اعمال گردد (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸: ۵۳). با توجه به اینکه مقدار p-value بدست آمده از آزمون پیرسون برابر با ۰/۰۰۰ و از میزان سطح معنی داری آزمون (a=۰/۰۱) کمتر بوده، بنابراین فرضیه فوق مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. نتایج توصیفی تحقیق (جدول ۵) نیز نشانگر پایین بودن میزان رضایت شهروندان از عملکرد مدیران شهری در ارتباط با پاس‌گویی به عنوان یکی از فاکتورهای حکمروایی خوب شهری می‌باشد. و این امر موبد عدم توجه به نظرات شهروندان و دخالت دادن آنها در امور شهری می‌باشد؛ که در بلند مدت موجب کاهش انگیزه شهروندان برای مشارکت در امور شهری می‌شود.

جدول (۵) - میزان رضایت شهروندان از پاس‌گویی مدیران شهری

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	عدم پاس‌گویی
درصد	درصد	درصد	درصد	درصد
۳	۱۰	۲۱	۳۵	گویه‌های مرتبط با شاخص دوم
۴	۸	۲۷	۳۸	پاس‌گویی شوراها
۴	۱۸	۲۵	۳۳	تشریح برنامه‌ها
۲	۴	۲۹	۴۵	میزان عدم تشریح قبل و بعد از اجرا
				میزان اعتراض مردم به عدم تشریح برنامه‌ها

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۷)

۹-۲-۳- کارآیی و اثربخشی: ۲

آزمون فرضیه اول: به نظر می‌رسد میزان کارایی مدیران شهری تبریز از نظر شهروندان در سطح بالایی قرار ندارد.

سازمان ملل کارایی و اثر بخشی را چنین تعریف کرده است: فرآیندها و نهادها نتایجی به بار آورند که نیازها را تأمین کرده و در عین حال بهترین استفاده از منابع بشود (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۳: ۵۰۲). حکمروایی خوب به معنی آن است که فرآیندها و موسسات، نتایجی را ارائه کنند که نیازهای جامعه را برآورده سازند و در کنار آن به بهترین شکل از منابع بهره برداری کنند. مفهوم کارآمدی در حیطه حکمروایی خوب، استفاده پایدار از منابع طبیعی و حمایت از محیط زیست را نیز در بر دارد (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸). با توجه به اینکه مقدار p-value بدست آمده از آزمون پیرسون برابر با ۰/۰۰۰ که از میزان سطح معنی داری آزمون (a=۰/۰۱) کمتر بوده، بنابراین فرضیه فوق مورد تأیید قرار نمی‌گیرد؛ یعنی میزان کارایی و اثربخشی فعالیت‌های مدیران شهری تبریز از نظر شهروندان در

۱. Accountability
Effectiveness 1: Efficiency and

سطح قابل قبول و مطلوبی قرار دارد. نتایج جدول توصیفی نیز بر بالا بودن سطح کارایی و اثر بخشی فعالیت‌های مدیران شهری از نظر شهروندان این شهر دلالت دارد.

جدول (۶): میزان رضایت شهروندان از کارایی فعالیت‌های مدیران شهری

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	عدم کارایی	
درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	گویه‌های مرتبط با شاخص اول
۳۶	۲۴	۲۳	۱۳	۴	سرمایه‌گذاری با ابتکار برای شهرها
۴۲	۱۵	۲۶	۸	۹	بهبود روشها و بومی کردن فعالیت‌ها
۳۸	۲۰	۲۵	۷	۱۰	دموکراتیک کردن امور شهرها
۳۹	۲۱	۱۷	۱۵	۸	مشارکت مردمی
۳۵	۳۱	۱۷	۷	۱۰	بالا بردن کیفیت برنامه‌ها و افزایش رضایت‌مندی

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۷)

۹-۲-۴- شفافیت: ۱

آزمون فرضیه: به نظر می‌رسد معیار شفافیت در فعالیت‌های مدیران شهری تبریز در سطح بالایی قرار ندارد.

شفافیت به مفهوم پیروی تصمیم‌های گرفته شده از مقررات و قوانین است و بدین مفهوم است که اطلاعات آزادانه در دسترس و مستقیماً در اختیار کسانی قرار گیرد که از این تصمیمات و اجرای آن تاثیر می‌پذیرند. همچنین شفافیت یعنی اطلاعات کافی که به شکلی قابل فهم فراهم شده باشد (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸: ۵۴). به نظر پپینریو (۱۹۹۵)، یک مبنای اصلی برای اعتماد سازی بین دولت و ملت، «شفافیت» است (پاداش و همکاران، ۱۳۸۶: ۷۴). مقدار p-value بدست آمده از آزمون پیرسون برابر با ۰/۰۳ و از سطح معنی داری آزمون ($\alpha=0/01$) بیشتر بوده، بنابراین فرض بالا بودن شفافیت فعالیت‌های مدیران شهر در انجام امور شهری تأیید می‌شود. نتایج توصیفی پژوهش (جدول ۷) نیز نشان دهنده پایین بودن شفاف سازی مدیران شهری در انجام امور شهری است. که این امر بیانگر عدم آگاهی شهروندان از چگونگی انجام تحقیقات، برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های شهری می‌باشد. در واقع یکی از مهم‌ترین دلایل عدم تحقق اهداف طرح‌های شهری، همین عدم شفاف سازی مدیران شهری در کلیه مراحل آن می‌باشد.

جدول (۷): میزان شفافیت مدیران شهری در انجام امور شهر از نظر شهروندان

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	عدم شفاف سازی	
درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	گویه‌های مرتبط با شاخص پنجم
۵	۱۲	۱۵	۴۰	۳۰	میزان آگاه سازی مردم
۴	۹	۲۵	۴۰	۲۱	میزان صداقت مدیران شهری
۹	۵	۳۴	۳۲	۱۹	رعایت اصل صداقت در دادن اطلاعات
۷	۶	۲۱	۳۹	۲۸	میزان عملی شدن وعده‌های مدیران

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۷)

۹-۲-۵- رعایت قانون: ۲

آزمون فرضیه: به نظر می‌رسد قانون‌مداری مدیران شهری تبریز در سطح بالایی قرار دارد.

برقراری شرایط و زمینه‌های لازم برای تعامل بین عناصر مدیریت شهری که شامل شهروندان، نهادهای اداره‌کننده شهر، شورای اسلامی و بخش خصوصی می‌باشد، نیازمند قرار گرفتن بر مدار قانون‌مندی است (صرافی و عبدالهی، ۱۳۸۷: ۱۱۵). منظور از قانون‌مندی در تصمیم‌گیری شهری وجود قوانین کارآمد، رعایت عادلانه چهارچوب‌های قانونی در تصمیم‌گیری و دور بودن دست افراد غیر مسئول از تصمیم‌گیری‌ها است (برک پور، ۱۳۸۶: ۵۰۲). حاکمیت خوب نیازمند چهارچوب‌های قانونی بی‌طرفانه‌ای است که غیر مغرضانه اجرا شود. خصوصاً باید حقوق بشر و در راس آن حقوق اقلیت‌ها حفظ شود. اجرای بی‌طرفانه قانون فقط با وجود سیستم مستقل و نیروی پلیس سالم اجرا پذیر است (محمودیان و زکی پور، ۱۳۸۹). با توجه به اینکه p-value حاصل از آزمون پیرسون جهت آزمون این فرضیه برابر با ۰/۰۲ از سطح معنی داری آزمون ($\alpha=0/01$) بیشتر می‌باشد، بنابراین فرضیه فوق مبنی بر قانون‌مداری مدیران شهری، مورد تأیید قرار می‌گیرد. نتایج توصیفی پژوهش (جدول ۸) نیز بیانگر رضایت بالای شهروندان از قانون‌مداری مسئولین شهری می‌باشد.

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	عدم رعایت قانون	
درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	گویه‌های مرتبط با شاخص چهارم
۲۸	۳۳	۲۵	۵	۸	میزان پایبندی شهروندان به قوانین

میزان پابندی مدیران شهر به حقوق شهروندی	۱۲	۱۶	۲۷	۲۰	۲۶
میزان آگاهی مدیران شهر از حقوق شهروندی	۱۲	۱۰	۱۹	۳۲	۲۶
میزان پابندی مدیران شهر در عدم جانبداری از خواص	۱۸	۱۱	۱۴	۲۶	۳۳
میزان مقاومت مدیران شهر در برابر تخلف	۸	۷	۱۹	۳۸	۲۷

جدول (۸) - میزان قانونمندی مدیران شهری از نظر شهروندان

(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۷)

۱۰- نتیجه گیری

در شرایط کشورهای در حال توسعه شهرنشینی سریع در تداوم مدیریت‌های سنتی شرایط نامساعدی را در شهرها به وجود آورده که ضرورت تقویت حکومت‌های محلی و مشارکت مردم و بخش خصوصی را در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه شهری اجتناب ناپذیر می‌سازد. در واقع امروزه مشخص شده که حل مشکلات شهری شدن سریع در این کشورها فقط با اصلاح رویکردهای سنتی مدیریتی و استفاده از رهیافت‌های نوین مدیریتی امکان پذیر است. مدیریت متمرکز بخشی و دولتی و ناتوانی بخش‌های عمومی (شهرداری‌ها) و کمیود بودجه‌های دولتی در نبود سرمایه‌گذاران خصوصی و مشارکت شهروندان سبب افت زیرساخت‌ها، خدمات شهری و شرایط زیست محیطی در شهرها شده است. بنابراین لازمه رفع ناپایداری توسعه شهری در کشورهای در حال توسعه رفع ناپایداری‌ها از بدنه نهادهای مدیریتی و برنامه‌ریزی شهری و کارآمد سازی، اثر پذیری و مسئولیت پذیری بیشتر در اداره امور شهری و تفویض وظایف، صلاحیت‌ها و قدرت به حکومت‌های محلی و سایر ذی‌نفعان محلی است؛ که تمام این‌ها به شیوه جدیدی از اداره شهرها به نام حکمروایی شهری دلالت دارد.

رد شرایط پیچیدگی جوامع شهری و به تبع آن تعدد و تکثر کنشگران و نیروهای مؤثر در حیات شهری در مقیاس‌های مختلف محلی، ملی و منطقه‌ای و ضرورت همگرایی آنها در جهت رسیدن به عدالت فضایی را می‌توان مهم‌ترین استدلال ضرورت حکمروایی شهری و جایگزینی آن به جای شیوه‌های قبلی مدیریتی دانست. در این الگو از مسئولیت اجرایی مستقیم مدیریت شهری کمتر شده و امکان بیشتری برای رویکرد مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی فراهم شود. در اینجا مدیریت شهری از بالا به پایین نیست و مشارکت شهروندان در اداره امور شهری جزء جدایی ناپذیر آن است. نتایج بدست آمده حاکی از بالا بودن رضایت شهروندان از قانون‌مداری و کارایی مدیران شهری، و عدم رضایت آن‌ها از شفافیت و پاسخگویی و مسئولیت پذیری مدیران شهر در انجام امور شهری می‌باشد. بنابراین این امر بیانگر نظاره‌گر بودن شهروندان ساکن شهر تبریز است که خود موید و تأکید کننده بر حاکمیت مدیریت متمرکز در این شهر می‌باشد و این امر لزوم بازنگری در چگونگی مدیریت این شهر و برنامه‌ریزی شهری را طبق برنامه ریزی اصولی و راهبردی می‌طلبد.

راه کارها و پیشنهادات

- پیوند بیشتر انجمن‌های شهری به ویژه شورای شهر با شهروندان از راه افزایش برگزاری نشست‌ها، گردهمایی‌ها و سمینارها و بهره گرفتن از دیدگاه‌های شهروندان در تنظیم آیین نامه‌ها.
- شفاف سازی سیاست‌ها، قوانین و مقررات در زمینه طرح‌های عمرانی و توسعه.
- با توجه به اظهار نظر اکثر پاسخ دهندگان مبنی بر نبود سامانه و شبکه‌ای در سطح شهر جهت انعکاس نظرات، ایده‌ها، انتقادات و شکایات شهروندان از عملکرد مدیریت شهری، گسترش شبکه‌های اطلاع رسانی و سامانه‌های ارتباطی نقش مهمی در افزایش مشارکت شهروندان خواهد داشت.
- آموزش عمومی شهروندان تبریز در حین مشارکت فراگیر در فرآیند برنامه‌ریزی به صورت گام به گام.
- تمرکز زدایی تصمیم سازی مدیریت شهری تبریز و واگذاری اختیارات توأم با پاسخگویی.
- در پایان می‌توان متذکر شد که اگر معیارهای حکمرانی خوب شهری که در این نوشتار مطرح شد در سطح شهر پیاده شود و رعایت گردد، مشارکت شهروندان در اداره امور محلی خود افزایش می‌یابد هم چنان که اکثر پاسخ دهندگان مهم‌ترین دلایل عدم مشارکت خودشان را عدم رعایت معیارهای مذکور را از جانب مدیران شهری عنوان کردند.

منابع

۱. اطهری، کمال و برک پور، ناصر و کاظمیان، غلامرضا و مهدیزاده، جواد؛ (۱۳۸۶)، حکمروایی شهری مبانی نظری و ضرورت شکل گیری آن در ایران (گفتگو)، جسارت‌های شهرسازی، سال ششم، شماره ۱۹.
۲. برک پور، ناصر؛ (۱۳۸۵)، حکمروایی شهری و نظام اداره شهرها در ایران، همایش برنامه ریزی و مدیریت شهری.
۳. برک پور، ناصر، (۱۳۸۶)، «حکمروایی خوب شهری و نظام اداره شهرها در ایران»، مجموعه مقالات کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری.
۴. پاداش و همکاران، (۱۳۸۶)، «مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمروایی شهری»، جستارهای شهرسازی، شماره ۱۹.
۵. تقوایی، علی اکبر و تاجدار، رسول. (۱۳۸۸)، درآمدی بر حکمروایی خوب شهری با رویکردی تحلیلی، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۳.
۶. ترابی، علیرضا، ۱۳۸۳، مدیریت پایدار شهری در گرو حکمرانی خوب، شهرداری‌ها، سال ششم، شماره ۶۹، بهمن ماه.
۷. حبیبی، محسن و سعیدی رضوانی، هادی (۱۳۸۴)؛ شهرسازی مشارکتی؛ کاوشی نظری در شرایط ایران، هنرهای زیبا، شماره ۲۴.
۸. حکمت نیا، حسن و میر نجف موسوی (۱۳۸۱)؛ تحلیل تاریخی از مشارکت شهروندان در اداره امور شهرهای ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۰.
۹. ربانی، رسول، محمد عباس زاده و وحید قاسمی (۱۳۸۶)؛ بررسی تاثیر رفاه اقتصادی و اجتماعی بر میزان مشارکت شهروندان در امور شهری (مورد مطالعه شهر اصفهان)، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی.
۱۰. شیعه، اسماعیل، (۱۳۸۲)، لزوم تحول مدیریت شهری در ایران، مجله جغرافیا و توسعه، بهار و تابستان ۸۲.
۱۱. صرافی، مظفر و عبدالهی، مجید، (۱۳۸۷)، «تحلیل مفهوم شهروندی و ارزیابی جایگاه آن در قوانین، مقررات و مدیریت شهری»، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۳.
۱۲. طوسی، محمد علی (۱۳۸۰)؛ مشارکت در مدیریت و مالکیت، چاپ چهاردهم، تهران، انتشارات سازمان مدیریت دولتی.
۱۳. علوی تبار، علیرضا (۱۳۷۹)؛ بررسی الگوهای مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارب جهانی و ایران)، جلد اول، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
۱۴. فرزین پاک، شهرزاد (۱۳۸۳)، از آموختنی‌های شهر، حکمروایی خوب چیست؟، شهرداری‌ها، سال ششم، شماره ۶۹.
۱۵. محمودیان، زهرا و زکی پور، خدیجه، (۱۳۸۹)، «مدیریت و حکمروایی خوب شهری در شیرگاه».
۱۶. میدری، احمد و خیرخواهان، جعفر، (۱۳۸۳)، «حکمرانی خوب، بنیاد توسعه»، دفتر بررسی‌های اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول.
17. Dekker, K. & Kempen, R. (2004). Urban governance within the big cities policy, journal of cities, Vol 21. pp 41-55
18. Dekker, K. & Kempen, R. (2004). Urban governance within the big cities policy, journal of cities, Vol 21. pp 41-55.
19. Sustainable Society Index - your compass to sustainability (2012) Sustainable Society foundation Update SSI-2012, now available! <http://www.ssfindex.com>.
20. Kaufmann, Daniel, (2009), the Columbia Encyclopedia, Sixth Edition, Columbia University Press. Wwww. encyclopedia. Com20.
21. UNDP/Governance Unit Jakarta, (2002), Introducing Good Local Governance, the Indonesian experience.